

Padişah Babanın Şair Kızı: Zebunnisa

BERNA KARAGÖZOĞLU^a

Geliş Tarihi: 02.02.2016 | Kabul Tarihi: 07.04.2016

Öz: Sanatın, edebiyatın zirveye ulaştığı Büyük Hint-Türk İmparatorluğu döneminde İslâm dinini, Kur'an-ı Kerim'i anlamak ve derinlemesine öğrenmek için eğitimde Arapça esas alınmış, bireylerin edebî yönlerini geliştirmek için de Farsça öğretilmiştir. Hindistan'ın bu uzun döneminde tahta geçen padişahların hemen hepsi şiir yazmaktan zevk almış, yazar ve şairi saraylarında istihdam ederek maaşlı memur konumuna getirmiştir. Farsça aynı zaman yaklaşık sekiz yüz yıl Hindistan alt kıtası yönetimindeki idarecilerin resmi yazışma dili olurken, halkın her kesiminden insanını da sanat-sal alanda faaliyet yapmaya yöneltmiştir. Gazeller, kasideler, rubailer ve edebî sanatın diğer dalları Farsçanın estetiği ve büyüüne kapılarak gönüllere taht kurmuş; tasavvûf, ahlâk ve aşk konuları hayâl ve duyguların bazen açık bazen kapalı beyanıyla arûz ve kafiye dikkat edilmeksizin vahdet-i vücûd inancı da eklenerek dile gelmiştir. Çalışmamızın asıl konusunu padişah Evrengzib'in şair kızı Zebunnisa, onun hayatı, edebî çalışmalarına olan yaklaşımı ve "Mahfi" mahlası ile yazdığı şiirlerinden oluşan divanı teşkil etmektedir. Bu çalışma ile döneme damgasını vurmuş farklı din ve inançlara dair düşüncelerin şiire yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Moğol dönemi, Farsça, şiir, Zebunnisa, Evrengzib.

^a Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü | brnkrzgl@gmail.com

---

Zeb-un-Nissa: Poet Daughter of Sultan Father

BERNA KARAGÖZOĞLU

Received: 02.02.2016 | Accepted: 07.04.2016

Abstract: In the period of Great Indo-Turkish Empire when the art, literature reached the summit, Arabic was used as base to understand Islam religion, Quran and learn it thoroughly and the Persian language was taught to develop the literary features of the individuals. In this period of India, all the Sultans conceding to the throne enjoyed writing poetry, made the authors and poets officers with salaries by employing them in their palaces. While Persian was the official written language of the managers in the management of India sub-continent for nearly 8 centuries, it encouraged the people to do activities in the artistic field. Ghazals, eulogies, quatrains are tadhkira and other branches of the literary arts with the aesthetics and magic of Persian were loved and were uttered with the belief of pantheism regardless of prosody and rhyme sometimes with open expression and sometimes with closed expression of emotions with the themes of Sufism, morals and love theme. The main theme of our research paper consists of poet daughter of Sultan Aurangzeb, her life, her approach to literary works and dewan consisting of the poetry she wrote with secret. In this work, there will be reflections poetry of different religions and beliefs which are marked in the period.

Keywords: Mongol period, Persian, poetry, Zeb-un-Nissa, Aurangzeb.

Giriş

Devletin en üst mevki olan padişahlık makamından sıradan halka kadar her kesimden insanın edebiyat ve sanatın diğer dalları ile yakından ilgilenmesi Hindistan-Moğol dönemini diğer dönemlerden ayrı ve üstün kılmaktadır.

Türk-Hint İmparatorluğunda Babür ile başlayan Farsça ve Fars edebiyatına duyulan ilgi sonrasında oğullarından Kâmuran Mirza ile devam etmiş, Kamuran Mirza da tıpkı babası gibi hem Türkçe hem Farsça iki dilde şiirler kaleme almıştır. Hindistan'da adaleti ile tanınan, Hintliler tarafından da hala sevgi ve saygı ile anılan padişah Ekber, kendisi okuma yazma bilmemesine rağmen filozofları, şairleri, yazarları etrafında toplamış, onları himaye etmiştir. Hindu dinine ait önemli eserleri Ramayana, Bagawad Gita ve diğer Hindu öğretileri Farsçaya tercüme ettirmiştir. Padişah Cihangir ise eserleri ile Fars edebiyatının önde gelen isimlerinden olmuştur. Şah Cihan tezkirelerini sarayında ve yolculukları esnasında tamamlamıştır. Evrengzib (Âlemgir) mektuplarından oluşan Ruk'at-i Âlemgiri koleksiyonları ile ün salmıştır. Ayrıca Fetâvâ-yı Âlemgiriye ve Fetâvâ-yı Hindiye isimli kânun kitabını ve devletin anayasasını ise Hanefî mezhebi hükümlerine göre hazırlattırmasıdır. Dârâ Şukûh, Mücemmemül'-Bahrin, Sefinetü'l-Evliya ve Sekinetü'l-Evliya gibi eserleri yazmıştır. Moğol hanedanlığı kadın şairleri ile de asırlar boyunca kendinden söz ettirmeyi başarmıştır. Babür'ün kızı Gülbeden Begüm Hümayûnname'yi yazmış; Şah Cihan'ın kızı, Cihan Ârâ Begüm Mu'nis al-Arvâh isimli eseri ve mektupları ile tanınmıştır.

Babür'ün (1527 - 1530) Timurlenk ve Cengiz Han'ı yenmesinden sonra Kabil şehrinden hareketle Delhi'ye saldırıp Panipat'ta kazandığı zaferi ile başlayan Hindistan hâkimiyeti, Hümayun (1530 - 1556), Ekber (1556 - 1605), Cihangir (1605 - 1627), Şah Cihan (1627 - 1658), gibi Türk soylu padişahların bu hâkimiyeti ellerinde tutup son Moğol padişahı Alemgir'in (Evrengzib) (1658 - 1707) ve onun oğullarının tümünün İngilizler tarafından idam edilmelerine kadar sürmüştür.

Fars dili ve edebiyatı Moğol dönemi boyunca en parlak dönemini yaşamıştır. Zira bu dönemde hem harem hem sarayın çeşitli kademeleri yaşamın her alanında Farsça konuşmaya çalışmış, hatta bununla da yetinmeyip bu dilin tüm inceliklerini öğrenerek Farsça eserler vermişlerdir.

İslâm toplumunda harem algısı hâkimdir. Bu toplumda kadınların yeri haremde. Kadınların haremde tutulmasının nedeni kaç bakişlardan, fitneliklerden korunmasıdır. Kadınlar halkın arasına karışmadan yaşamlarını haremde sürdürmeye devam ederler. Haremde kadınlara çeşitli özel eğitim takviyesi sunulmakta, hatta ortaya çıkan yeteneklerin gelişimine de imkân verilmektedir.

Hindistan Hint-Türk İmparatorluğu idaresindeki Müslüman aile yapısı da aynı geleneği sürdürmüş ve yaşam alanlarını haremlik ve selamlık şeklinde ayırmıştır. Ancak Türk hükümdarlar kız ve erkek çocuklarının eğitiminde eşitliği sağlamıştır. Bu bakımdan erkek şehzadeler ve prensesler aynı eğitimlerden geçmişlerdir. Prenseler de tıpkı erkek şehzadeler gibi siyaset ve ülke idaresiyle meşgul olmuş, avcılık yapmış, ata binmiş, silah kuşanmış, aynı zamanda edebiyat ve sanatın diğer dallarında kendini gösterebilmişlerdir.¹

Babür'ün babasından kalan mirası olan Fergana Krallığını kurtarmak için yaşadığı zorluklara karşı gösterdiği direnç esnasında onun bilge danışmanları arasında hanımı Kutluk Nigar ve kız kardeşi Hanzâde Begüm'ü göstermesi ve bu bilginin İbn-i Batuta'nın notları arasında yer alması Türk padişahların kadına verdiği yüksek değer anlamı bir kanıttır²

Saray kadınları yaşamlarını harem içinde sürdürmüş olsalar da hi onların şöhreti harem dışına taşmıştır. Hatta hiçbir saray kadını için beceriden yoksun ya da kendini geliştirememiş denilemez. Her biri ayrı ayrı meziyet ve hüner ile donatılmıştır. Bu saray kadınlarından padişah Evrengzib'in (Alemdâr) büyük kızı Zebunnisa Begüm; sanata ve sanatçıya duyduğu ilgi ve hayranlığından ötürü

¹ K.S.Lal, The Mughal Harem, New Delhi:Aditya Prakashan, 1988,64.

² Har.Gibb, Selections From The Travels Of Ibn Batuta Vol. III, Cambridge,1971,s.146-148.

yaptığı çalışmaları ile tarihin inişli çıkışlı olaylarına rağmen günümüze kadar gelebilmiştir.

1. Hayatı ve Sanata Katkısı

Zebunnisa Begüm 1639 (1048 h.) yılında Hindistan'ın Dekken eyaleti Devletabâd şehrinde dünyaya gelmiştir. Annesi, Şah Nevâz Han'ın kızı Dilres Banu Begüm'dür. Zebunnisa parlak ve kıvrak zekâsı ile daha dört yaşında iken hocası Özbek asıllı bai'den³Arapçayı, matematik ve nücum ilmini öğrenmiş, yedi yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. Babası sevincinden kızı için Delhi meydanında büyük bir ziyafet vermiş, iki gün boyunca yoksullara ve kapalı tutulan kamu daireleri çalışanlarına otuz bin altın dağıtmıştır. Daha sonraları Kur'an-ı Kerim'i yorumlamaya ve tefsirler yazmaya başlasa da babasının engeli ile karşılaşan Zebunnisa buna devam edememiştir. Zebunnisa dönemin genç şairleri arasında yer almaktadır. Önceleri Arapça şiirler yazmış, daha sonra şiirlerinde anadili Farsçayı kullanmaya başlamıştır.

Fars edebiyatına karşı derin ilgisi olan Zebunnisa'nın şiirindeki ilk düzenlemeler hocası Şah Rüstem Gazi ve Molla Seyid Eşref Mazenderani tarafından yapılmıştır. Ayrıca hocası Molla Seyid Eşref Mazenderani'den fıkıh ilmini, fikhın kurallarını ve hadis ilmini öğrenen Zebunnisa ruh tıbbına ilgi duymuş, musiki ilmine de ileri düzeyde vâkıf olmuştur. Hat sanatını ilerletip nestalik ve nes-i şikeste türünde yazmalarda üstün başarı göstermiştir.⁴

Babası Evrengzib, kızı kadar şiire ve şaire düşkün olmadığı gibi Meliküşşüera'nın sorumluklarını da yürürlükten kaldırmıştır. Ancak Zebunnisa Delhi'de açmış olduğu akademi binasına şairleri seçip getirmek için İran ve Hindistan'ı dolaşmak niyetindedir. O dönemde Zebunnisa'nın âlimlerin, bilgin ve şairlerin tasnif ve te'lif işleri ile görevlendirdiği hem Delhi'de hem de Lahor'da akademi binaları mevcuttur. Beytû'l-Ulûm adıyla bilinen bu akademide yapılan tüm tercüme, te'lif ve tasnif işlemleri Zebunnisa'nın isteği üze-

³ Srivastava, Gouri, The Legend Makers: Some Eminent Muslim Women Of India. Conecept Publishin Company, New Delhi-India, 2003,s.35.

⁴ Müsteid Sâkî Âlemgîr-i Muâsır s. 538, Kalküta, 1871.

rine “zeb”- “زيب” ifadesi ile başlamaktadır. Örneğin التفاسير زيب، زيب المنشآت gibi. Zebunnisa daha sonra da bir kütüphane yaptırmış ve nadir bulunan değerli kitapların yazıp çoğaltma işini hat ustalarına yaptırmıştır.

Zebunnisa'nın şiire olan düşkünlüğü, sevgisi ve yeteneği babası Evrengzib'te yoktur; fakat babasının şairlerden ve şiirden nefret ettiği de söylenemez. Hatta Bezm-i Timuriye'de Evrengzib'in şiire ilgi duyduğu dahi zikredilmektedir. Kendisi de Hâfız, Sâ'di, Sâ'ib, Nizâmi, Nâzirî ve diğerlerinin divanlarını okuyarak beyitlerindeki sözlerden alıntılar yapmaktadır. Hatta oğlunun bir gün annesine kızmasından dolayı Hâfız'ın beyitleri ile ona bir nasihat mektubu yazdığı bilinmektedir.

صبحدم مرغ چمن با گل نو خواسته گفتم

ناز کم کن که در این باغ بسی جون تو شگفت

گل بخندید که از راست نر نجیم ولی

هیه عاشق سخن سخن به معشوق نگف

Sabahleyin çimen kuşu yeni açılan güle söyledi: Çok nazlanma.

Bu bahçede senin gibi çok güller açıldı.

Gül gülümseyerek dedi ki, doğru söze kırlmayacağım;

Ancak hiç bir âşık maşukuna böylesine ağır bir söz söylememişti.

Ancak Evrengzib yine de kendisi Hâfız'ın şiirlerinin erkek okullarında ve sarayda Zebunnisa tarafından okunmasını yasaklamıştır. Zebunnisa dedesi Şah Cihan'ın isteği üzerine Dârâ Şukûh'un oğlu yani kuzeni Şah Süleyman ile nişanlanmıştır. Evrengzib, Dârâ Şukûh'a duyduğu nefretten dolayı bu evliliğe mani olmak için Şah Süleyman'ı zehirletip öldürtmüştür ⁶İran şahı II. Şah Abbas'ın oğlu Mirza Faruk da Zebunnisa'nın taliplileri arasında yer almıştır. Zebunnisa daima kendisi ile evlenmek isteyen kişileri bizzat görüp tanımak istemiştir. Mirza Faruk Zebunnisa ile evlenmek niyetiyle Delhi'ye gelmiş, fakat kültürünün Zebunnisa'nın kültüründen daha yüksek olduğunu görünce onunla evlenmekten vazgeçmiştir.

⁵ Seyyid Sabahaddin Abdurrahman Azam Giri, Bezm-i Timûriye, s.46. 1981

⁶ Lal Magan - Duncan Jessie, The Diwan Of Zeb-Un-Nissa, Westbrook. 1913, s.3.

Zebunnisa kendisini edebiyata vererek en samimi arkadaşlarından biri olan şair, İmami ile çeşitli edebî sohbetler ve mütalaalar yaparak yaşamını sürdürmeye devam ederken, kendi erkek kardeşinin veziri Âkil Han, Zebunnisa'nın güzelliği, Kur'an-ı Kerim'i okurken ondan çıkan ahenkli ses ve şiirlerindeki letâfeti üzerine çok şey duymuş, Evrengzib'in hasta olduğu bir vakit şehri koruma bahanesiyle Zebunnisa'yı görmeye saraya gitmiştir. Zebunnisa da Âkil Han-ı Tazi'den etkilenip gönlünü kaptırmıştır. Aralarında birkaç şiirli yazışma geçmiştir. Fakat Zebunnisa en çok sevdiği erkek kardeşi Ekber bu görüşmelerden babasını haberdar etmiştir. Zebunnisa'nın Âkil Han'a yazdıklarından haberdar olan Evrengzib kızına kendi adını koyduğu Âlemgir yasalarını uygulayarak onu Salimgarh'taki kaleye sürgüne göndermiştir. O hayatının sonuna kadar zindanda hapis hayatı yaşamasına rağmen şiir yazmaya devam etmiştir.⁷ Zebunnisa ömrünün son yirmi bir senesini bu zindanda geçirmiş ve 1113 yılında (1702) yılında vefat etmiştir. Kabri Lahor yakınlarındaki Nawakot'taki bahçesindedir. Kabri ince yapılı mermer altın bir kubbe ile süslenmiştir.⁸

Zebunnisa'yı sürgüne gönderen sebeplerden bir diğeri ise onun tasavvûfî görüşlerinin amcası Dârâ Şukûh'un görüşleri ile örtüşmesidir. Zebunnisa, Dârâ Şukûh'un görüşlerinden etkilenmiştir. Babasının yasaklamalarına rağmen gizliden gizliye tasavvûfa dair şiirler yazmış, şiirlerinde aşk, şarap konularını ele almıştır. Belki de bu sebeple kendisinin "Mahfi" mahlasını kullanmış olduğu düşünülmektedir. Zebunnisa'nın zindanda tutulup tutulmadığına dair de muhtelif görüşler vardır. Ancak onun daha önceleri yaşadığı yerden uzaklaştırılıp başka bir yerde tutulduğu, vatan özlemi ile yanıp tutuştuğu ve babasının onun hakkında aldığı kararının değişmeyeceğinden emin olduğu aşağıdaki beyitlerde gösterilmiştir.⁹

بو علی روزگارم در خراسان آمده

از پی اغراض در درگاه سلطان آمده

⁷ Lal Magan - DUNCAN Jessie, The Diwan Of Zeb-Un-Nissa, Westbrook. 1913, s.17.

⁸ Müstedi Saki Muasır-ı Âlemgiri s. 63-36, Kalküta, 1871.

⁹ Mahfuz'ul -Hak, Zebunnisa Our Divan-ı Mahfi, Muaref Cild.11, s. 73. 1923

بس که در یاد وطن نادید ماتم داشتم

تا بد امان دلم چاک گریبان آمده

(Divan-ı mahfi s. 118)

Benim dönemimin İbn-i Sina'sı Horasan'a geldi.

Sultanın dergâhına bir menfaati için gelmiş

Vatan hatırına kimsenin çekmediği matemî ben çektim

Gönlüm yakadan paçaya kadar yırtılmış halde geldi

ام شب عید ست و مه من بمحاق است

مخفی نظرم سوی خراسان و عراق است

(Divan-ı mahfi s. 114)

Bu gece bayram gecesidir benim ayım gözükmüyor

Nazarım gizlice Horasan ve Irak tarafınadır.

2. Zebunnisa'nın Tasavvûf Anlayışı

Hint medeniyeti birçok yönüyle ilginç bir medeniyettir. Çünkü yeryüzünde mevcut olan dinlerin, dillerin ve felsefelerin yarısından fazlası Hindistan'da varlığını sürdürmektedir. Gazneli Mahmut ve Babür Şah, Hindistan'ın kuzey bölgesine yaptıkları fetihlerle o toprakları İslamlaştırmaya çalışmışlardır. Birünî ise Hint düşüncesini tanımaya ve tanıtmaya yönelik eserler vermiştir. Böylece o coğrafyada Hint felsefesi İslâm felsefesi ile buluşmuş, yapılan önemli çeviriler ile Hint ve İslâm felsefesinin bazı konularda birbirine paralellik gösterdiği anlaşılmıştır. Bu benzerliklerden en belirginleri şekilsel olarak Hinduizmdeki panteizm ve tasavvûftaki vahdet-i vücut felsefesidir. Yöntemsel olarak ise her iki sistemde de zühd hayatının esas oluşudur.¹⁰ İrfan ve İslâm tasavvûfu, asırlarca Fars edebiyatını oluşturan son derece önemli ve köklü konulardan biri olmuştur. Hint-Türk İmparatorluğu döneminde padişahlardan bazıları sofiliğe meyl etmişlerdir. Aşk gazellerinin, dini ve övgü

¹⁰ Çetindağ, Yusuf, "Edebiyatımızın Kaynaklarından: Doğu Medeniyeti Ve Metinleri" Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-II Winter, 2009 s.14.

kasidelerinin önemli ve tanınmış olanları yine bu yüzyılın yani Hint-Türk İmparatorluğu döneminin ürünüdür.

İslâm, Hindistan halkı tarafından ilgi görmüştür. Özellikle tarikatların yaygınlık kazanmasıyla, İslâm bu topraklarda yetişen Ali Hucvîrî (ö.465/1072), Muinüddin Çiştî (ö.633/1236), Şeyh Bahaeddin Zekeriya Multanî (ö.661/1262) ve Şeyh Nizameddin Evliya (ö.725/1325) gibi mutasavvıflar eliyle daha geniş kitlelere ulaşmıştır.¹¹

Ekber Şah çok dinli ve kültürlü Hint toplumunda Müslüman, Hindu, Hıristiyan ve diğer din mensupları arasındaki kavga ve çekişmelere son vermeyi gaye edinerek İslâm, Hinduizm, Zerdüştilik ve Hristiyanlık'ın bazı prensiplerini bir araya getirip "Din-i İlahî"yi kurmuştur.¹² Ekber Şah'ın etkilendiği kişilerin başında Mehdevî hareketlerin lideri Şeyh Mübarek b. Hıdır en-Nagorî ve onun iki oğlu Feyzî ve Ebu'l-Fazl el-Allâmî gelmektedir. Onun mistik bir ruha sahip oluşunda ise Selim Çiştî'nin rolü vardır. Hocası Mir Abdüllatif çeşitli din ve mezheplerle ırklar arasında karşılıklı müsamahaya dayanan dostluk ve barış içinde yaşama fikrini ifade eden sulh-ı küllü benimsemesinde, Ebu'l-Fazl da İslâm ile Hinduizm'i uzlaştırma düşüncesinde etkili olmuştur.¹³

Ekber Şah, sûfiler ve özellikle Çiştîye şeyhleriyle uzun uzun görüşmüş, Kuran, Hadis, Kelâm konularında tartışmalar yapmıştır. Dinî tartışmalar için de başkent Fetihpur Sikri'de 1575'te bir "ibâdethane" yaptırmış, burada saray mensuplarını, Müslüman âlim, edip ve mutasavvıflarla Mecusî, Hindu, Budist ve Hristiyan bilginleri bir araya getirerek dinî konularda münâzaralar yaptırmaya başlamıştır.¹⁴

¹¹ Birışık, Abdülhamit, "Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri" İstanbul,2001, s.21-22.

¹² Özdemir, Ahmed, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani" - Ekim, Sayı: 188, p:21. <http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d188s021m1322> (2001), s.21.

¹³ Bedriye, "xvi-xvii. Yüzyıllarda Hindistan'da Din-i İlahî Tartışmaları ve İmâm-ı Rabbânî Tasavvûf": İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl:7 sayı: 16, p. 211-234RYPKA, 2006,s.211-234.

¹⁴ Bedriye, "xvi-xvii. Yüzyıllarda Hindistan'da Din-i ilâhî tartışmaları ve imâm-ı rabbânî tasavvûf": İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl:7 sayı: 16, p. 211-234RYPKA, 2006,s.211-234.

Tasavvûfun etkili olmasının bir nedeni de Hindu inanç ve anlayışı ile tasavvûf anlayışının benzer veya yakın olması, özellikle bazı tasavvûf ayinlerinin Hindu ayinlerini andırması, onların yerini alarak dini geçişi kolaylaştırmasıdır. Zikir halkaları, tefekkür seansları, ilâhîler ve dinî şiirler Hindulara tanıdık gelmekte, yeni dini kolay kabullenmelerini sağlamaktadır.¹⁵

Hindistan'da Nakşibendîlik ve Kadirilik yaygın tarikat kollarıdır. Ancak Nakşibendîlik'te kurallar daha sıkıdır. Ondan sonra ise gelen Şah Cihan'ın oğlu Dârâ Şukûh, Sünnî itikad çerçevesinde faaliyet gösteren Kadiri tarikatını benimsemiştir. Miyan Mir (ö. 1044/1635) ve Molla Şah Bahşî'nin (ö. 1071/1661) öğrencisi olmuştur. Dârâ Şukûh, Muhibbullah ve Lisanullah Rustakî gibi tanınmış sûfilerle görüşürken aynı zamanda Jagannas Misrâ ve Babalal Vairagi gibi Hindu mistiklerle dostluklar kurmuştur. O tecessüs ve merakını, İslâm tasavvûfu ile Hindu mistisizmi arasında bir benzerlik hatta ayniyet bulunup bulunmadığı hususuna yönelmiştir. Bu amaçla Yoga Vasista, Bhgavad Gita ve Upanişad'ın Farsçaya tercümesini yapmıştır. Upanişadları Kur'an'da zikri geçen 'kitab-ı meknûn' olarak tanımlayan Dârâ Şukûh, bunlara, her türlü monoteist görüşlerin kendi içinden çıkan nihâî bir kaynak olarak bakıyor ve bunları Kur'an ile tamamıyla uyuşma hâlinde görüyordu.

Onun bu çıkarımları tarihî bir veriye dayanmaktan ziyade zihinsel bir mukayesenin sonucuydu. Bu konuda o kadar ileri gitti ki, her iki dindeki dinî bir takım figürler arasında ayniyet kurmaya başladı. Sözelimi, Vişnu ile Mikaili, Makadeva ile İsrafilî, Barahman/Manu ile Adem/Cebraîli aynileştirdi.¹⁶ Dârâ Şukûh yalnız Hindu dininin kutsal kitaplarını tercüme etmekle kalmamış mutasavvıfların eserleri ve yaşamları hakkında da yazmıştır. Onun ilk ve en bilinen eseri Sefinetü'l-Evliya'dır. Bu eser tasavvûfun ve Abdülkadir Geylani hazretlerinin anlatıldığı uzunca bir mukaddimeden oluşmaktadır. Hindu ve İslâm dinini birleştirmek için çabaladığı ve

¹⁵ Karadağ, Çağfer, "Hint Alt Kıtası İslâm Düşüncesinin Tarihî Gelişimi" 10-07-2009, s.1. http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=3674&ctgr_id=150

¹⁶ Yurdaydın, Hüseyin, a.g.e., s. 311-315; Şaban Ali Düzgün, a.g.e, Nizami, a.g.m. XVIII, 87. 2009, s. 15.

bunun üzerine düşüncelerini kaleme aldığı eseri ise Majma al Bahrayn (Hindu ve Müslüman düşüncesinde iki akımının buluşması) Yani Hindistan'ın önemli iki dininden oluşan kültürün karışımına gösterilen bir eserdir. Sırr-ı Ekber ya da Sırru'l-Esrar isimli diğer bir eseri ise Sanskrit metinlerinden alınmış Upanişad'ın bir tercümesidir. Dârâ Şukûh bu kitabı Sinya Siyan ve Pendtan'ın yardımları ile Farsçaya çevirmiştir. Dârâ Şukûh'un divanında yer alan rubaiyat ve gazellerde de tasavvûfi düşünceler hâkim olmuştur.

Zebunnisa Zebin Münşaat adında tanınmış bir mecmuanın da sahibidir. Ayrıca Zeybu't-Tefasir isimli bir çalışmadan söz edilmektedir. Bu çalışma büyük müfessirlerin tercümelerinden oluşturulmuştur. Sefiuddin Erdebili bu eseri Zebunnisa'nın denetiminde Farsçaya çevirmiştir. Zeybu't-Tefâsîr'in beşinci bölümü İngiltere Bodleian-Oxford kütüphanesinde mevcuttur.¹⁷

Dönemin kaynaklarında Zebunnisa adında bir "Muşaire"nin bir karalama defterinin varlığından da söz edilmiştir. Bu karalama defteri ilginç kelimeler, meşhur hattatlar hakkında bilgiler, muhtelif resimli tasvirler ve mahir ressamların örneklerinden oluşmaktadır. Karalama defterinin önsözünde Molla Rıza isimli bir şairden bahsedilmiştir. Patna'daki Khoda Bakhş Khan Kütüphanesi'nde adı geçen kişi adına kitap da mevcuttur. Bu önsözden Zebunnisa'ya ait Hurremsaray'daki ilmi gelişmeler hakkında bilgi edinilebilir. Ayrıca yine önsözde en usta sanatçıların, bilginlerin ve ulemânın hakkında görüşlere de yer verilmiştir. Sarf-nahiv, hendese, nücüm-den (dilbilgisi, geometri, astronomi), me'âni-beyan (ifade araçları) gibi konulardan kısaca bahsedilmiştir.

Zebunnisa'nın taş baskı usulüyle basılan eseri Divan-ı Mahfi yalnız Farsça şiirlerden oluşmaktadır. Hâlbuki Zebunnisa Türkçe ve Arapça şiirler de yazmıştır.¹⁸ Zebunnisa'nın divanı için araştırmacılar arasında farklı görüşler de bulunmaktadır. Aydınların bir kısmı bu divanın Zebunnisa'ya ait olduğunu söylerken diğer kısmı ise bu divanın başka bir kişiye ait olduğunu söylemektedir.¹⁹

¹⁷ Sâkî Müsteid Khan, Muâser-i Âlemgiri s. 539, Kalküta, 1871.

¹⁸ Lal Magan - Duncan Jessie, The Diwan Of Zeb-Un-Nissa, Westbrook. 1913, s.9.

¹⁹ Mahfuz'ul -Hak, Zebunnisa Our Divan-ı Mahfi, Muaref Cild.II, s. 11. 1923.

دختری شاهم ولیکن رو به فقر آورده ام
زیب و زینت بس همینم نام من زیب التماس

(Divan-1 mahfi s. 14)

Ben padişah kızımı ancak kendimi fakirliğe düşürdüm.

Benim güzelliğime ve ziynetime ismimin Zebunnisa olması yeter.

Ayrıca bu beyitlerden onun mal ve unvan peşinde olmadığı, sofular gibi fakir hayatı yaşadığı, güzelliği ise isminin anlamında saklı olduğu anlamını çıkarabiliriz. Zebunnisa'nın ölümünden 22 sene sonra 1724 yılında 421 gazel ve birkaç rubaiden oluşan Divan-1 Mahfi isimli eser bulunmuştur ve 1730 yılında da onun diğer 50 gazeli bu divana eklenmiştir. Zebunnisa'nın Divan-1 Mahfi isimli bu eseri Lahor'da İngilizceye çevirtilerek basılmıştır. Bu gazelleri İngilizceye çevirenler; Megen Lal, C.S.Denken, Vist Brook'tur. İngilizceye çevrilmiş olan bu divanın önsözünde C.S. Denken ve Vist Beruk'a ait görüşler yer almaktadır. Ayrıca bu çeviride Zebunnisa'nın yaşamına ve divanına dair bilgilere de yer verilmiştir.

Zebunnisa ömrünün sonuna kadar evlenmemiştir. Babası Evrengeb'in onu evlenmemesi için zorladığı şeklinde rivayetler vardır. Ancak bunun da doğruluk payı tartışılır. Zebunnisa daima kâmil bir âşığın arayışında olmuştur. Ruhi güzelliği maddesel güzelliğe üstün tutan birinin onu gelip bulmasını istemektedir. Aşağıdaki beyitten de Zebunnisa'nın kendisinin güzel bir kadın olmasına rağmen dış güzelliğin şekilden ibaret olduğunu, bunun da önemli olmadığı, gelip geçici olduğu, ona göre güzelliğin tamamlanması için ruhun da güzel olmasının gerektiği anlaşılmaktadır.

بلبل از گل بگذرد در چمن بیند مرا
بت پرستی که کند گر بر همن بیند مرا

(Divan-1 mahfi s.99)

Bülbül gülistandan geçip beni çemende görür

Beni Brehmen görse kim putperest olur.

Zebunnisa yaşamını sofular gibi sürdürmüştür. Onun şanda, malda gözü yoktur. Aşağıdaki mahfi مخفی mahlasını kullanarak yazdığı beyitleri de buna örnek gösterilebilir.

ما زاده خاکم چو خاکی شده مخفی
بیهوده مکن فکر از اصل و نسب ما

(Divan-ı mahfi s. 8)

Biz topraktan yaratılmışız Mahfi de toprak gibi tevazu sahibi olmuş
Aslımızı soyumuzu boşuna düşünme

3.Sanat Anlayışı

İnançlardaki çeşitli görüşler hakkında araştırmaların yapılması, farklı dinlerden seçilen ve bir araya getirilen din adamlarının uzun sohbetleri neticesinde yayılan dini düşünceler, halkın pek çok kesimi tarafından kabul görmüştür. Zebunnisa da amcasının düşüncelerinin izini sürmüş, yeryüzündeki tüm dinlerin eşit olduğuna inanmıştır. Moğol padişahları Müslüman olarak bilinmektedir. Ancak onların yakınlık duydukları diğer din ve mezhepler zaman zaman farklılık göstermiştir. Mesela Babür Sünni olarak; Hümayun'un önceleri sünnî olduğu İran'a gittiğinde Şii, Hindistan'a döndükten sonra ise yeniden Sünni olduğu; Ekber Şah'ın Sünni olmasına rağmen Hindu düşüncelerine çok yakın olduğu; Ekber Şah'ın oğlu Cihangir'in ilk başlarda herhangi bir dinin mensubu olmadığı yönünde görüşler vardır.

Ayrıca Hindistan'da peygamber efendimiz Hz. Muhammed'i Hindu dininin tanrılarında olan Krişna ile eş değerde tutan bir grubun varlığından bahsedilmektedir. Cihangir ise daha sonraları kendini bu gruba yakın hissetmiş olmalı ki padişah olana dek onların tarafında bulunmuştur. Padişah olduktan sonra tamamen Sünnilerin düşüncelerini ve yaşam biçimini benimsemiştir. Cihangir, Şii olan eşi Nur Cihan ile evlenmesinden sonra ise Şii'lere karşı daha nazik ve hoşgörülü olmuştur. Eşi Şah Cihan ise hem Hindulara hem Şii'lere hem de Sünnilere eşit davranmıştır. Evrengzib hayatının sonuna kadar katı kânunları ile sağlam bir Sünni olarak kalmıştır. Dönemin diğer hükümdarlarında olduğu gibi Zebunnisa'nın diğer inançlara hoşgörüyle yaklaştığı görülür.

Zebunnisa dindar bir kadın olmasına rağmen babasının mezhebî taassubunu beğenmemekte Hinduizm'in merkezi sayılan Va-

ranası'de on altı yıl Sanskritçe dersi alan amcası Dârâ Şukûh'un düşüncelerini daha çok benimsemiştir. Amcasıyla olan görüşmelerinde tasavvûfi nazariyelerle ilgili pek çok konuda bilgi sahibi olmuştur. Amcası Dârâ Şukûh'a büyük saygı ve hürmet duymuştur. Kendisini saran bu tasavvûfi görüşlerini Divan-ı Mahfi'de dile getirir. Aşağıdaki beyitte bu düşüncelerin hâkimiyeti açık bir şekilde görülmektedir.

بت پرستانیم با اسلام ما را کار نیست

غیر تار زلف ما را رشته زَنار نیست

(Divan-ı mahfi s: 26)

Biz put perestiz bizim İslâm'la işimiz olmaz.

Zülfün teli dışında bizim zünnarımız olmaz.

Zebunnisa'nın ayrıca hocası Mir Abai'nin etkisinde kaldığı düşünülmektedir. Hindistan'ın tanınmış kadın tasavvûf şairlerinden olan Mir Abai'nin Raj Gu Vind ve Ber Git Gu Vind Ji Div adlı tezkireleri bulunmaktadır. Onun Tanrı Krişna'ya tapması çocukluk dönemine kadar gitmektedir. Evlendiğinde eşi kendisinden Tanrı Kali'ye tapmasını istese de o, Krişna'ya tapmaya devam ederek ona olan sevgisini dizelerine yansıtmıştır ²⁰Yazdığı birkaç şiirini mabetlerde okuduğu bilinmektedir. Zebunnisa da Mir Abai gibi "Allah'ın delikanlı bir gencin yüzünde şekillenmiş olabileceğini" şiirinde şöyle dile getirir:

مخفی چو ترا اهل حرم راه ندادند

محراب دل خویش کن ابروی صنم را

(Divan-ı mahfi s.2)

Mahfi, haramdakilerin sana yol vermemesinden dolayı

Putun kaşlarını kendi gönlüne mihrap et.

Sana bu dünyayı haram edenlerin sözlerini, şartını ve Allah'a ulaşmada gösterdiği yolu kabul etmiyorsun Mahfi! Bütün bunlar yüzünden sana onların dinine girmene izin vermiyorlar. Senin kalbinin bir yerinde bulunan Allah senin sanemindir senin aşkıdır

²⁰ Gupta, P. Sen, The story of Women of India, Indian Book Company, New Delhi, 1974, s.19.

Yani Bu dünya senin fikrini kabul etmiyorsa öyleyse sen kendi fikrinle yaşamaya devam et.

Dönemin şairlerin görüşüne göre Zebunnisa Ömer Hayyâm'ın şiirlerinin etkisi altında kalmıştır. Hayyâm şiirlerinde anı yaşamayı, mutlu olmayı, gelecek kaygısı gütmemeyi öğütlerken Zebunnisa da aynı tarzda şiirler yazmıştır. Hayyâm ve Zebunnisa'nın konuları birdir. Hayyâm rubai tarzında yazmış, Zebunnisa ise gazel tarzında yazmıştır.

بیا ساقی لبالب کن زمی ساغر که می خواهم

لبی بر لب نهم دلرا بیادش بر لب جا

نمی دانم من ای مخفی سر انجامم چه خواهد

بکار خود می بینم نمی بینم سر انجام

(Divan-ı Mahfi s. 97)

Geİ saki kadehi şarapla doldur ki

İsterim dudağı dudağa değdirsem ve bunu hatırlayarak kadehin ağzına koysam.

Ey mahfi bilmem sonum ne olacak.

Ne yaptığımı görüyorum ama sonucunu görmüyorum.

ما زاده حاکیم چوخاکی شده مخفی

بیپوده مکن فکر ز اصل و نسب ما

(Divan-ı mahfi s. 8)

Biz topraktan yaratılmışız ve Mahfi de toprak gibi olmuş

Boşuna soyumuzu düşünme

بهر نماز هر کجا روی به قبله آورم

طاق دو ابروست کنم سجده گه نماز را

(Divan-ı mahfi s. 8)

Yüzümü namaz kılmak için her yerde kibleye çevirsem,

Namazın secde edilecek yeri iki kaşın üstüdür

Divan-ı mahfi Hindistan'da tanınan ve sevilerek okunan divan-

lardan biridir. Divanda yer alan şiirlerde Hint üslûbunu ve tadını almamak imkânsızdır. Divan-ı Mahfi hamd-ı hüda cümleleri ile başlamaktadır. Zebunnisa şiirlerinde her kim aşktan bahsediyorsa bu Allah aşkıdır, der. Ona göre âşık, aşk yolunda her şeyden bihaber olmalı, dünya işlerini, gelmiş geçmiş alacağını, vereceğini, malını, mülkünü, tacını, tahtını, unvanını her şeyini arkasında bırakmalı, sadece aşk üzerine konuşmalı, tıpkı şem ve pervanede olduğu gibi âşık maşuku için yanıp tutuşabilmelidir. Zebunnisa dünya ve yaşamı ıstırabın merkezi olarak görür. Ona göre insanın mutluluğu maddeden uzaklaşması ve maneviyata yönelmesi ile mümkündür.

Zebunnisa şiirlerinde özgür düşünceler sergilemektedir. Hayâllerini betimlerken genel olarak kolay bir dil kullanmış, okurların rahat anlayacağı sadelikle yazmıştır. Ancak “Sebk-i Hindî şairleri kullandıkları istiârelerde kimi zaman, benzetme yönünü bir bilmeceye çevirerek anlamı ulaştırılması güç bir hale getirmişlerdir”.²¹ Zebunnisa'nın şiirlerinde de zaman zaman anlamda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Şiirlerinde, telmih ve istiare sanatlarına fazlaca yer vermiş, dönemin mutasavvıfları gibi o da mabet, cami, ibadet, tapınma, Musa, huzur, çimen aşk, zülûf, mecnun, zünnar, Yusuf ve bülbül gibi kelimeleri beyitlerinde tekrarlamıştır.

نه در هر چشمه آب حیات است

نه هر خضری در این ره رهبری یافت

(Divan-ı mahfi s. 40)

Ne her çeşmede ab-ı hayat vardır

Ne her Hızır bu yolda rehberlik buldu.

چون نسیم از بگذرم مخفی در اطراف چمن

خار محنت دامنم گیرد که جای تو نیست

(Divan-ı mahfi s.31)

²¹ Babacan, İsrâfil, Klâsik Türk Şiiri'nde Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu), Gazi Üniversitesi (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, 2008,s.13.

Yel gibi görünmeden çimen etrafından geçsem.

Sıkıntı dikenleri eteğimi alır ve der; burası senin yerin değil

ما يوسف و نيست کس خريدار

سردست ز ما رواج بازار

(Divan-ı mahfi s.127)

Biz Yusuf gibiyiz ancak bizi satın alacak kimse yok

Bizden dolayı pazarda alışverişi az

Onun şiir anlayışı ve sanatı tıpkı içinde bulunduğu toplumun diğer şairleri tarafından benimsenmekte olan Sebk-i Hindî tarzındadır. Sebk-i Hindî’de “Anlam söze göre üstün olmakla birlikte anlam ile söz birbirini tamamlayan unsurlardır”.²² O da şiirlerinde anlam yoğunluğuna önem vermiştir. Zaman zaman beyitlerdeki sözler ve anlamlar iç içe geçmiştir. Şiirlerinde derin anlamlar yakalayabilmek için önemli bir çaba sarf ettiği bile düşünülebilir. Sebk-i Hindî’de olduğu gibi Zebunnisa da şiirinde aşırı hayâlciliğe yer vermektedir. İnce manalar ile derinlik yakalamaya çalışmış bu nedenle şiirlerde fazlaca yer verilen hayâl okurların beyitlerini anlamasını güçleştirmiştir. İzdırıp, acı temaları Zebunnisa’nın şiirlerinde ana teması olmuştur. Yaşanılan döneme özgü siyasi şartlar, padişah kızı olmanın verdiği sorumluluk duygularını rahatça ifade etmesine engel olmuş, belki de bu sebeple daha çok ızdırıp yüklü ifadeler kullanmıştır.

Zebunnisa’nın divanına hiçbir muasır tezkirede yer verilmiştir. Zebunnisa, Nasır Ali’nin şiirlerini çok sevmiş bazen Hürremsaray’daki akademisinde Nasır Ali’nin de katılımı ile bu şiirleri birlikte okumuşlardır.²³

Sonuç

Zebunnisa Hindistan alt kıtasının 17. yüzyılda yaşamış sünni

²² Ercan, Özlem, “Sebk-İ Hindî Tesirinde İki Şair: Şeyh Gâlib Ve Sâfi” Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer, Ankara, 2013, s.3.

²³ Lal Magan- Jessie Duncan Westbrook The Diwan of Zebunnisa; Londra, 1913 s.18-19.

mezhebinden olan dindar padişah Evrengzib'in büyük kızıdır. Evrengzib; padişah Ekber ya da kardeşi Dârâ Şukûh gibi yeryüzünün tüm dinlerini eşit sayacak kadar esnek görüşlü olmamıştır. Oysa kızı Zebunnisa amcası Dârâ Şukûh'un dini konulardaki görüşleri ile hem fikir olmuştur. Zebunnisa sarayında küçük yaşlarda şehzadeler ile birlikte kız erkek ayrımı gözetilmeden iyi yetiştirilmiş, dini yönlerde araştırmacı, etrafına daima faydalı olmaya çalışan tasavvûfi yaşam biçimini benimseyen Hindistan'ın Moğol döneminin meşhur kadın mutasavvıf şairlerindedir.

Şair, edib kesiminin ya da halkın önde gelenlerinin Evrengzib'e duydukları korkudan ve sadakatten dolayı Zebunnisa hakkında konuşmaya ya da yazmaya cür'et edemeleri tahmin edilmektedir. Hatta dönemin Müslüman ve Hindu meşhur tarih yazıcıların Evrengzib'in ölümünden 25 yıl sonrasında bile kızı Zebunnisa hakkında hiçbir şey yazmamışlardır. Bu sebeple Zebunnisa, onun divanı ve yaşamı hakkında ulaşılan bilgi sınırlı sayıdadır.

Ayrıca Zebunnisa yazarların şairlerin teşviki için, dul ve yetimler için ve Mekke ve Medine'ye gidecekler için kendisine verilen ödenekten her yıl 4 laksh ödemeyi, hayır hasenat yapmayı vazife bilen dindar bir şahsiyettir.

Kaynaklar

- Babacan, İsrafil, "Sebk-İ Hindî Şiirinde Teşbih Ve İstiâre Tercihindeki Farklılıklar", *Turkish Studies*, Volume 5/1, 2010.
- Babacan, İsrafil, *Klâsik Türk Şiiri'nde Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Birişik, Abdülhamit, "Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri", *Divân Dergisi*, Sayı 17, 2004.
- Çetindağ, Yusuf, "Edebiyatımızın Kaynaklarından: Doğu Medeniyeti Ve Metinleri", *Turkish Studies*, Volume 4 /I-II, 2009.
- Ercan, Özlem, "Sebk-i Hindî Tesirinde İki Şair: Şeyh Gâlib Ve Sâfi", *Turkish Studies*, Volume 8/9 Summer, Ankara, 2013.
- Gupta, P. Sen, *The Story of Women of India*, Indian Book Company, New Delhi, 1974.

- Gibb, H.A.R, *Selections from the Travels of Ibn Batuta*. R.M. Mc.Bridge & Company, New-York, 1929.
- Gibb, H.A.R, *Selections from the Travels of Ibn Batuta*, Cambridge Press, Vol. III, 1971.
- Marek, Jan, *Persian Literature in India*, Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland, 1968.
- Karadaş, Cağfer, "Hint Alt Kıtası İslâm Düşüncesinin Tarihi Gelişimi" 10-07-2009, http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=3674&ctgr_id=150.
- K. S. Lal, *The Mughal Harem*, New Delhi: Aditya Prakashan, 1988.
- Lal Magan - Duncan Jessie, *The Diwan of Zeb-un-Nissa*, Westbrook. 1913.
- Lengrûdî, Şems, *Sebk-i Hindî ve Kelîm-i Kâşânî*, Tahran, 1372.
- Özdemir, Ahmed, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam Rabbani", Sayı: 188, 2001, <http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=di88s021m1322>.
- Reis, Bedriye, "xvi-xvii. Yüzyıllarda Hindistan'da Din-i İlâhî Tartışmaları ve İmâm-ı Rabbânî Tasavvûf", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 16, 2006.
- Srivastava, Gouri, *The Legend Makers: Some Eminent Muslim Women Of India*. Conecept Publishin Company, New Delhi, 2003.
- Seyyid, Muhammed, *Takî-i Fabr-i Dâi-i Geylânî, I-V*, Tahran, 1368
- Şahin, Hilal, "Ekber Şahın Sosyo Kültürel ve Dini Reformalarının Toplumsal Hayata Etkisi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 8, Sayı XXII, 2015.
- Yurdaydın, Hüseyin G., *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara, 1982.
- Encyclopedia Mythica from Encyclopedia Mythica Online*, "Krişna", 29 Temmuz 2007, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kri%C5%9Fna>.
- Mes'ud Khan Aga A. Muhammad Sâkî Ali, *Muâsı-ı Alemgirî*, Kalküta, 1871.
- Abdurrahman Azam Giri Seyyid Sabahaddin, *Bezm-i Timûriye*, 1981
- Dârâi Şemim Ahmet, *İrfan ve Adab dar Asr-ı Safeviyye*, Fetahi Matbaası İran, 1372.
- Divan-ı mahfî-i Zebunnisa*, Novleşker, Laknow, 1872.
- Mahfuz'ul -Hak, "Zebunnisa Our Divan-ı Mahfî", *Muaref Cild*, 11, 1923.